

OLIIY TA'LIM JARAYONIDA O'QUVCHILARNING EVRISTIK KOMPETENSIYASINI SHAKLLANTIRISH

BOYNAZAROV RASHID XOLMUMINOVICH

G'uzor tumani 45-maktabda fizika fani O'qituvchisi

Annotasiya: Mazkur maqolada umumiy o'rta ta'lim maktablarida fizikadan turli tipdagi masalalar yechish asosida fanga oid kompetensiyalarni shakllantirish hamda o'quv faoliyatini tashkil muammosining ahamiyatiga bog'liqligi. Undan tashqari fizika o'quv kursini o'qitishni tashkil etishning fizika o'qitish metodikasining ishlab chiqish va evristik kompetentlikini oshirish haqida so'z boradi.

Kalit so'zlar: Kompetensiya, axborot-kommunikasiya, texnologiya, innovatsion texnologiya, innovatsion, didaktik, integratsiyas, differensial, metodika, adaptatsiya, intensive, pedagogik, reprezentativlik, mohiyat, qadriyat-semantik.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 28 yanvar 2022 yildagi "2022 — 2026-yillarga mo'ljallangan yangi o'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida"gi PF-60-sonli Farmonida "Maktabda faoliyat olib borishi uchun har bir fan bo'yicha mahalliy yoki xalqaro sertifikatsiya talablarini belgilash; toifaga ega bo'lmagan maktab o'qituvchilarining bilim va ko'nikmalarini diagnostikadan o'tkazish; umumta'lim maktablarini, ayniqsa, chekka hududlardagi ta'lim maskanlarini oliy ma'lumotli pedagog kadrlar bilan to'ldirish ishlarini davom ettirish; maktablarda direktor va uning o'rinbosarlarini tayinlash tizimini maktab o'qituvchilari va ota-onalarning ishtiroki ta'minlanishini nazarda tutgan holda yanada takomillashtirish; xalq ta'limi tizimi tuman bo'linmalari faoliyatini to'liq raqamlashtirish hisobiga optimallashtirish"[1] asosiy maqsad qilib belgilangan.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 29 aprel 2019 yildagi "O'zbekiston respublikasi xalq ta'limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi PF-5712-sonli Farmonida "O'zbekiston Respublikasining 2030-yilga kelib PISA (The Programme for International Student Assessment) Xalqaro miqyosda

o'quvchilarni baholash dasturi reytingi bo'yicha jahonning birinchi 30 ta ilg'or mamlakati qatoriga kirishiga erishish; uzluksiz ta'lim tizimi mazmunini sifat jihatidan yangilash, shuningdek professional kadrlarni tayyorlash, qayta tayyorlash va malakasini oshirish; o'qitish metodikasini takomillashtirish, ta'lim-tarbiya jarayoniga individuallashtirish tamoyillarini bosqichma-bosqich tatbiq etish; xalq ta'limi sohasiga zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalari va innovatsion loyihalarni joriy etish; xalq ta'limi muassasalarining moddiy-texnika bazasini mustahkamlash va budjetdan mablag' bilan ta'minlashning samaradorligini oshirish; yoshlarni tarbiyalash va ularning bandligini ta'minlashda maktabdan tashqari ta'limning zamonaviy usullari va yo'nalishlarini joriy etish; davlat-xususiy sheriklikni rivojlantirish hisobiga davlat ta'lim tizimida raqobat muhitini kengaytirish; yoshlar ta'lim-tarbiyasi uchun qo'shimcha sharoitlar yaratishga qaratilgan kompleks chora-tadbirlarni o'z ichiga olgan beshta tashabbusni amaliyotga tatbiq etish; xalq ta'limi tizimida faoliyat ko'rsatishning jozibadorligini oshirish maqsadida umumiy o'rta ta'lim muassasalari xodimlarining mehnatiga haq to'lash, moddiy rag'batlantirish va ijtimoiy himoya qilish darajasini bosqichma-bosqich oshirib borish" [2] xalq ta'limi tizimining uzoq muddatli rivojlanishining asosiy yo'nalishlari etib belgilangan.

Fizika fanini ilmiy, metodik va ko'rgazmali vositalar asosida boyitish maqsadida yaratilgan adabiyotlar o'zbek metodist olimlari B.M.Mirzahmedov, M.Djorayev, G.Axmedova, M.Qurbonov, S.Q.Qahharov, K.Nasriddinov va boshqalar tomonidan o'rganilgan. Bo'lajak pedagog kadrlarni tayyorlashda axborot texnologiyalarining o'rni, ta'lim sifatini oshirishni dasturiy vositalar asosida takomillashtirish masalalari bo'yicha soha olimlaridan U.SH.Begimqulov, Q.P.Abdurahmonov va boshqalarning ilmiy izlanishlari va yaratgan ilmiy-metodik adabiyotlarini ham ta'kidlab o'tish mumkin[3].

Hozirgi kunda jamiyatda ijtimoiy-iqtisodiy sohalardagi beqarorlik, ekologik va texnogen ofatlar xavfi kun sayin jadallashib bormoqda. Bu holat esa yangi g'oyalarni ilgari sura oladigan, ijodiy fikrlashi rivojlangan o'quvchi yoshlarni tayyorlash uchun yangi yondashuv va vositalarni izlash zaruratini yuzaga keltiradi. Maktab o'quvchilarining yaratuvchanlik qobiliyatlarini, tadqiqotchilik tayanch

kompetensiyalarini shakllantirish muammosi umumta'lim pedagogikasida yetarlicha o'rganish lozimligini taqozo qiladi[4].

O'quvchilarning ijodiy salohiyatini rivojlantirishga yo'naltirilgan yondashuv ta'limining ilk shakllanishidan boshlab muhim o'rin egallagan. Bunga miloddan avvalgi IV asrda tashkil etilgan Pifagor ittifoqi – yopiq matematiklar va shogirdlar uyushmasi, Platon asos solgan mashhur falsafiy maktab – Akademiya, shuningdek, Aristotelning Likeyi misol bo'la oladi. Mazkur maktablar ilm-fan va san'at qadriyatlarini rivojlantirish, yaratuvchanlik madaniyatini shakllantirish, noodatiy va ko'p ma'noli tafakkurni rivojlantirish maydoniga aylangan. Shuningdek, o'sha davrda tashkil etilgan ko'plab o'quv maskanlarida o'quvchilarda kreativ tafakkurni shakllantirishda Sokrat metodi faol qo'llanilgan. Bu metod hozirgi kunda ham dolzarigini saqlab qolmoqda. Sokrat metodi shundan iboratki, o'qituvchi o'ziga xos savollar va mulohazalar orqali suhbatdoshni mustaqil tarzda muammoli vaziyatni aniqlash va hal qilishga olib keladi. Bu yondashuv “har bir insonning o'ziga xosligi va har qanday fikrning muhimligi tan olinadi”[9] degan tamoyilga asoslanadi.

Sokrat tomonidan ishlab chiqilgan yo'naltiruvchi savollar metodi quyidagilarga imkon bergan: “o'qituvchi va o'quvchi o'rtasida umumiy mavzu yuzasidan muvofiqlikni topish; turli holatlar orasidan umumiy va muhim belgilarni aniqlab, tushunchalarni shakllantirish; fikrning ichki mantiqiy uyg'unligini tahlil qilish, ya'ni fikrning o'zi va undan kelib chiqadigan xulosalar o'rtasidagi moslikni tekshirish”[5].

Sokratning daho shogirdi Platon insonning aqliy qobiliyatlarini shunday rivojlantirish kerakki, u “go'zallikni anglay oladigan tanlov qila olsun”[3] degan fikrni ilgari surgan. U inson faqat mantiqiy fikrlash emas, balki mavjud muammolarni ijodiy hal qilish, mavhum fikrlashga intilish qobiliyatini ham o'zida rivojlantirishi lozimligini ta'kidlagan. Shuningdek, u fanlarni amaliy maqsadlarda emas, balki falsafiy-nazariy yondashuv asosida o'rganishni taklif qilgan (masalan, astronomiyani dengizchilik uchun emas, balki olamning cheksizligi haqida fikr yuritish uchun). Bu esa har bir o'quvchining o'z qarashlarini ilgari surishi uchun zamin yaratgan[6].

Platonning pedagogik nazariyasidan farqli ravishda, uning shogirdi Aristotel [8] shaxsning ijodiy salohiyati rivojlanishini tarbiyaning — ya'ni jismoniy, axloqiy va aqliy tarbiyaning — yagona va uzviy jarayoni sifatida ko'rgan. Aristotelning ijodiy shaxsni shakllantirishga doir g'oyalari XII–XIII asrlarda keng yoyilgan assotsiativ yondashuvning nazariy asosiga aylangan.

Ijodiy shaxsni shakllantirish masalasi faqat qadimgi Yunonistonda emas, balki qadimgi Xitoyda ham dolzarb bo'lgan. Miloddan avvalgi 551–479-yillarda yashagan Konfutsiy o'z zamondosh yunon mutafakkirlarining qarashlariga yaqin g'oyalarga ega bo'lgan, garchi u mutlaqo boshqa madaniyat vakili bo'lsa ham. Buyuk mutafakkir tashkil etgan “Konfutsiy maktabi”da u tomonidan ishlab chiqilgan metodlar (o'qituvchi va o'quvchi o'rtasidagi dialoglar, fakt va hodisalarni tasniflash va taqqoslash, mustaqil savollar qo'yish va ularga javob izlash), shuningdek, o'qitish tamoyillari (o'quvchilarni qanday bo'lsa shunday qabul qilish, shaxsiy namuna, ta'lim va hayotning birligi) amalda qo'llanilgan. Bu esa o'sha davr jamiyatida mustaqil va ijodiy shaxsni shakllantirishga xizmat qilgan [9].

Georgiy Gemist Plifon ijodda mukammallikka faqat “...shaxsiy sa'y-harakatlar va o'z-o'zini o'qitish orqali”[7] erishish mumkinligini ta'kidlagan. U ijodiy faoliyat ham doimiy o'zini rivojlantirish, an'anaviy yondashuvlardan voz kechish va mustaqil tafakkurni rivojlantirish orqali amalga oshirilishini isbotlagan.

Sharq mutafakkiri Abu Rayhon Beruniy ijodiy qiziqishni rivojlantirish uchun ta'lim jarayonida ko'rgazmalilik va tizimlilik tamoyillarini qo'llash zarurligini ta'kidlagan. U o'quvchilarga faqat ilmiy ishonchli ma'lumotlarni berishni tavsiya qilgan. Uning zamondoshi — mashhur olim Abu Homid Al-G'azzoliy esa ijodiy fikrlashni shakllantirishda o'zini tarbiyalash va o'z-o'zini o'qitish muhim ahamiyatga ega ekanligini alohida qayd etgan [7].

Yuqorida tasvirlangan maktablar o'z mazmuni bilan Yevropadagi o'rta asr universitetlarining bevosita tarixiy ildizlariga aylangan. XIII asr oxirlariga kelib, son jihatdan kam bo'lishiga qaramay, universitetlar Yevropa madaniy hayotining yetakchi markazlariga aylangan. Ular nafaqat bilimlarni uzatgan, balki yangi bilim va madaniyatni yaratgan. Bolonya, Monpelye, Paduya, Salamanka, Parij, Oksford va

Kembrij universitetlari ilmiy, huquqiy va diniy qarashlarning shakllanish va tarqalish o'chog'i bo'lgan.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Turaev S.J. //“Ta’limda axborot texnologiyalari.”// Uslubiy qo‘llanma. Karshi 2021yil.
2. Turayev S.J. //Methods of the using of software program Microsoft Excel in practical and laboratory occupation on Physics.// Scientific Bulliten on Namangan State University: Vol. 1: Iss. 10
3. Тураев С. Ж. //Использование языка программирования C++ для представления движения в графическом виде.// XIV Международной научнопрактической конференции «Инновации в технологиях и образовании. – 2021. – Т. 26. – С. 281-285.
4. Тураев С.Ж. //Дастурий воситалар асосида талабаларни касбий фаолиятга тайёрлаш методикасини такомиллаштириш.// (PhD) диссертация. Тошкент.- 2019 й.
5. Одилов. Ё.Ж. //Физика фанини ўқитиш асосида талабаларнинг лойиҳавий-конструкторлик фаолиятини ривожлантириш.//Муғаллим ҳам ўзликсиз билимлендириў. Илмий-методикалык журнал.–Нөкис, 103-106.
6. Odilov Yo.J. //Methods of preparing students for professional activity on the basis of teaching physics.// O‘zbekiston Milliy Universiteti Xabarlari 1 (11)
7. Одилов Ё.Ж., Одилова Н.Ж. //Электромагнетизм модулини ўқитишда Matlab дастурий тизимидан фойдаланиш.// ТАТУ, Республика илмий-техник анжумани. 4-қисм. – Тошкент. 2017. 144-147-б.
8. Odilov Yo.J. // Informatsionno-kommunikatsionniye texnologii (ikt) v obrazovanii. Ikt kompetentnost v professionalnom razvitii kadrov.// Scienceweb academic papers collection, 2019. 2181-1784-B.
9. Turayev. S.J., Jurayeva.N.I., Jumayev.N.A., Odilov.Yo.J. //Fizikadan laboratoriya mashg‘ulotlarini tashkil qilish va dastlash tillidan foydalanish uslubiyo. O‘quv qo‘llanma. Qarshi «Ilm-Fan-Ma’naviyat» Nashriyoti 2024.